

บทสรุป

นับตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นต้นมา อิทธิพลของวัฒนธรรมตะวันตกได้แพร่หลายเข้ามาในสังคมไทย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงวางรากฐานการปฏิรูปประเทศให้ทันสมัยหลายประการ พระราโชบายในลักษณะนี้สืบเนื่องมาถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว จนอาจกล่าวได้ว่า สังคมไทยในช่วง พ.ศ. 2411-2475 เป็นช่วงสมัยแห่งการปฏิรูปประเทศ

การศึกษาก็เป็นปัจจัยสำคัญในสมัยปฏิรูปประเทศนี้ โดยการวางรูปแบบการศึกษาตามแบบการศึกษาตามแบบตะวันตก รูปแบบการศึกษาใหม่นี้ได้ส่งผลไปยังการจัดการศึกษาสำหรับสตรีไทยในสมัยปฏิรูปประเทศ เพราะจากสภาพสังคมไทยแบบจารีตนั้น ยังจำกัดการศึกษาเฉพาะเด็กผู้ชายใหม่โอกาสได้เรียนหนังสือตามรูปแบบอักษรวิธ ทำให้การศึกษาของสตรีไทยยังถูกจำกัดเฉพาะในวงแคบ กล่าวคือการศึกษาของสตรีไทยก่อนระบบโรงเรียนนั้นไม่ได้มุ่งเน้นให้เด็กหญิงมีความรู้ในอักษรวิธแต่อย่างใด

การจัดการศึกษาสมัยใหม่ให้แก่สตรีไทย ได้ถูกริเริ่มโดยคณะมิชชันนารีโดยเปลี่ยนศูนย์กลางการศึกษาจากในวังมาเป็นระบบโรงเรียน คณะมิชชันนารีจึงได้จัดตั้งโรงเรียนการช่างสตรี (อรุณประดิษฐ์) ในพ.ศ. 2408 ที่ จ. เพชรบุรี และต่อมาในปีพ.ศ. 2417 ก็ได้จัดตั้งโรงเรียนกุลสตรีวังหลัง (วัฒนาวิทยาลัย) ที่กรุงเทพฯ และโรงเรียนพระราชชายา (ดาราววิทยาลัย) ที่ จ. เชียงใหม่ ตามลำดับ การตั้งโรงเรียนของคณะมิชชันนารีในระยะแรกมักประสบปัญหาในด้านต่าง ๆ แต่อย่างไรก็ตามโรงเรียนของคณะมิชชันนารีก็นับว่าเป็นโรงเรียนที่มีบทบาทอย่างยิ่งต่อการพัฒนาการศึกษาฝ่ายสตรี

ต่อมาทางรัฐบาลคิดจัดการให้มีการจัดตั้งโรงเรียนฝ่ายสตรี โรงเรียนสตรีสุนันทาลัย จึงได้ถือกำเนิดขึ้นในปี พ.ศ. 2423 ภายใต้การบริหารงานของรัฐโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อทดลองถึงความเป็นไปได้ของการจัดตั้งโรงเรียนฝ่ายสตรี กล่าวคือ ถ้าโรงเรียนแห่งนี้ได้รับความนิยมจากประชาชน กระทรวงธรรมการก็จะขยายการศึกษาสำหรับสตรีต่อไป และจะใช้สถานที่นี้เป็นสถานที่สำหรับฝึกหัดครูอีกด้วย หลักสูตรการศึกษา ก็จะสอนในการอ่านเขียน เลข ภาษาไทย ภูมิศาสตร์ พงศาวดาร เรียงความ วิชาแม่บ้าน

แม่เรือน วาดเขียน การเรียนปนเล่น (Kindergarden Game) พลศึกษา ตลอดจน
 ธรรมเนียมการสมาคมแบบตะวันตก ซึ่งหลักสูตรนี้จะมีความคล้ายคลึงกับหลักสูตรของ
 โรงเรียนมิชชันนารี นักเรียนส่วนใหญ่จะเป็นบุตรของข้าราชการ ขุนนาง อย่างไรก็ตาม
 กิจการของโรงเรียนสุนันทาลัยก็ต้องยกเลิกไปในปีพ.ศ. 2445 ด้วยเหตุขัดข้องในประการ
 ต่าง ๆ อย่างไรก็ตามทางรัฐก็มีนโยบายที่จะจัดตั้งโรงเรียนสำหรับสตรีในที่อื่น ๆ ต่อไป
 เช่น โรงเรียนเสาวภา (พ.ศ. 2435) โรงเรียนสตรีวิทยา (พ.ศ. 2442) โรงเรียน
 ศึกษานารี (พ.ศ. 2444) โรงเรียนราชินี (พ.ศ. 2447)

อย่างไรก็ตาม โรงเรียนสตรีที่ทางรัฐได้จัดตั้งขึ้นมานั้น จะขยายตัวในอัตราที่ช้า
 มากเมื่อเทียบกับโรงเรียนผู้ชาย และการจัดตั้งนั้นก็จำกัดอยู่แต่ในกรุงเทพฯ ยังไม่มี
 โรงเรียนสตรีในส่วนภูมิภาคเลย ด้วยเหตุขัดข้องในด้านงบประมาณและตัวครูผู้สอน จนกระทั่ง
 สิ้นสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ความตื่นตัวในการจัดตั้งโรงเรียนสตรีจึงเริ่ม
 มีมากขึ้น และเมื่อมีการประกาศพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2460 เป็นต้นมา อย่างไร
 ก็ตามเมื่อพิจารณาจากหลักสูตรการศึกษาก็จะเห็นได้ว่าหลักสูตรของนักเรียนชายและนักเรียนหญิง
 ยังมีความแตกต่างกันในด้านเวลาที่ใช้ในการศึกษา เนื้อหารายละเอียดของวิชา กล่าวคือ
 แม้ทางรัฐจะยอมรับเด็กหญิงเข้าศึกษาในระบบโรงเรียนเช่นเดียวกับเด็กชาย แต่ทางรัฐก็ยัง
 กำหนดให้การศึกษารองของเด็กหญิงแตกต่างไปจากนักเรียนชาย โดยเน้นให้นักเรียนหญิงได้เรียนรู้
 วิชาสำหรับแม่บ้านแม่เรือน ขณะที่ลดชั่วโมงการเรียนเนื้อหาที่เป็นวิชาการโดยตรง เช่น ภาษา
 คำนวณ ให้มีจำนวนชั่วโมงที่น้อยกว่านักเรียนชาย แต่จะเพิ่มชั่วโมงการศึกษาไปไว้ในวิชาที่
 เกี่ยวกับแม่บ้านแม่เรือน ซึ่งเป็นความคาดหวังให้ผู้หญิงที่มีการศึกษาสามารถทำหน้าที่แม่เรือน
 สมัยใหม่ จึงทำให้สังคมไทยคาดหวังการศึกษาฝ่ายสตรีว่า สตรีที่ได้รับการศึกษาตามแบบอย่าง
 ตะวันตก สามารถทำหน้าที่แม่ เมีย และแม่เรือน อันจะนำมาซึ่งความเจริญของประเทศชาติ

ความตื่นตัวในการศึกษาของฝ่ายสตรีนั้นเป็นส่วนผลักดันที่ทำให้สังคมไทยต้องการ
 ครูผู้หญิง เพื่อที่จะมารองรับความเปลี่ยนแปลงทางการศึกษา กล่าวคือ จากการเกิด
 พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2460 ความเปลี่ยนแปลงทางการศึกษา ค่านิยมของ
 สังคมไทยที่ระมัดระวังการสมาคมระหว่างเพศและการต่อเนื่องในความเป็นมารดา ได้นำ
 ไปสู่ความคาดหวังว่าบุคคลที่จะมาสอนหนังสือให้กับนักเรียนหญิงนั้น ต้องเป็นเพศหญิงเหมือนกัน
 กล่าวคือ จำนวนเด็กนักเรียนที่เพิ่มขึ้นนั้นไม่ได้เพิ่มแต่นักเรียนชายเท่านั้น จำนวนนักเรียนหญิง

ก็ได้เพิ่มมากขึ้นไปด้วย ประกอบกับความแตกต่างในด้านเวลา และหลักสูตรในการศึกษา ทำให้สังคมไทยเห็นว่านักเรียนชายควรแยกกันเรียนกับนักเรียนหญิง แนวความคิดเรื่องการระมัดระวังการสมาคมระหว่างเพศเช่นนี้ ทำให้ผู้ปกครองมีทัศนคติไม่นิยมส่งบุตรหลานที่เป็นผู้หญิงให้เรียนหนังสือปะปนกับนักเรียนชาย

ความแตกต่างเหล่านี้ทำให้รัฐเห็นความจำเป็นในการที่จะผลิตครูผู้หญิง เพื่อที่จะสามารถสอนเฉพาะนักเรียนหญิงให้มีคุณภาพในการเป็นแม่เรือนสมัยใหม่ ในขณะที่นักเรียนชายก็ต้องได้รับการอบรมจากครูผู้ชาย เพื่อสร้างความพร้อมในการประกอบอาชีพเพื่อเลี้ยงครอบครัว

กล่าวได้ว่าในระยะเริ่มแรกของการจัดตั้งโรงเรียนสตรีนั้น ทางรัฐยังไม่สามารถจัดหาครูผู้หญิงที่จบการศึกษาทางด้านการสอนหนังสือได้โดยตรง ในระยะแรกของการจัดตั้งโรงเรียนสตรีโดยรัฐ ทางกระทรวงธรรมการได้ทำการว่าจ้างสตรีชาวต่างประเทศ ให้เข้ามาดำเนินการ เพราะงานบริหารโรงเรียนจำเป็นต้องอาศัยบุคคลที่มีประสบการณ์ นอกจากนี้กระทรวงธรรมการยังได้ทำการว่าจ้างสตรีชาวไทยให้เข้าเป็นนักเรียนฝึกหัดครู ซึ่งเรียกว่านักเรียนช่วยสอน โดยในระยะเริ่มแรกทางรัฐได้มีโครงการฝึกหัดครูที่โรงเรียนสุนันทาลัย โดยมีสมิท และมิสโรเบิร์ตสัน เป็นผู้บริหารงานตามลำดับ อีกทั้งยังได้จัดให้ครูช่วยสอนที่เป็นสตรีไทย แม้ว่ารัฐจะดำเนินนโยบายตามแนวส่งเสริมการศึกษาสำหรับสตรี แต่งานของกระทรวงธรรมการที่จะฝึกหัดครูผู้หญิงที่โรงเรียนสตรีสุนันทาลัยก็ต้องล้มเหลวไป ทั้งนี้เนื่องจากไม่ได้รับอนุมัติเงินงบประมาณจึงทำให้โครงการฝึกหัดครูผู้หญิงต้องล้มเลิกไปด้วย อย่างไรก็ตามทางกระทรวงธรรมการก็ได้คิดจัดให้มีการฝึกหัดครูผู้หญิงขึ้นอีกที่โรงเรียนสุนันทาลัยในเวลาต่อมา ในที่สุดกระทรวงธรรมการจึงได้เริ่มดำเนินนโยบายเปิดหลักสูตรการฝึกหัดครูผู้หญิงขึ้นที่โรงเรียนเบญจมราชาลัย ในปีพ.ศ. 2456 โดยทางโรงเรียนเปิดรับนักเรียนจากต่างจังหวัดในแต่ละมณฑล ให้เข้ามาเล่าเรียนในกรุงเทพฯ ปีละ 5 คน คัดเลือกจากผู้มีอายุระหว่าง 13-16 ปี ใช้ระยะเวลาในการศึกษา 3-5 ปี ลักษณะของนักเรียนจะแบ่งเป็นนักเรียนหลวงและนักเรียนสมัคร ถ้าสำเร็จการศึกษาจะได้รับประกาศนียบัตรครุมูลได้เงินเดือน 30 บาท ถ้าได้ประกาศนียบัตรครุประถมจะได้เงินเดือน 45 บาท กิจการของโรงเรียนฝึกหัดครูผู้หญิงเบญจมราชาลัยก็ได้เจริญรุดหน้าไปตามลำดับ ทำให้โอกาสของสตรีไทยที่จะมีอาชีพเสริมเป็นทางออกใหม่ให้กับสตรีที่ได้รับการศึกษา นับเป็นการยกระดับสถานภาพ

ของสตรีไทยในอีกระดับหนึ่ง

กล่าวได้ว่าสังคมไทยสมัยปฏิรูปให้การยอมรับอาชีพครูผู้หญิงโดยมีปัจจัยมาจากความต่อเนื่องในความเป็นมารดาของครูผู้หญิง และชื่อเสียงครูผู้หญิงรุ่นแรก ๆ กล่าวคือ มารดานั้นจะอบรมสั่งสอนบุตรที่บ้าน ต่อมาเมื่อบุตรสาวเข้าโรงเรียน ผู้ที่ทำการอบรมบุตรหลานต่อจากเป็นมารดาคือครูผู้หญิง ประกอบกับการมีชื่อเสียงของครูสตรีระยะแรก เช่น หม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจิราภา เทวกุล หม่อมเจ้าหญิงจันทร์ภา เทวกุล ครูทิม กาญจนโอวาท ครุฑิล บรรณสิทธิ์วรสาส์น ทำให้เป็นที่ไว้วางใจของผู้ปกครองในการส่งบุตรหลานให้มาอยู่ภายใต้การอบรมในระบบโรงเรียน

บุคคลที่ประกอบอาชีพครูผู้หญิงนั้นมีความภูมิใจในการประกอบหน้าที่ของตนเอง เพราะอาชีพครูเป็นอาชีพที่หาเลี้ยงชีพได้ คือ มีเงินเดือน แม้ในกรณีที่ต้องอยู่เป็นโสดก็สามารถมีเงินเดือนเลี้ยงชีพเองได้ หรือในกรณีที่แต่งงานมีครอบครัวแล้วก็ตาม ถ้าสตรีนั้นมีเงินเดือนเลี้ยงชีพก็จะช่วยแบ่งเบาภาระของผู้เป็นสามีในเรื่องค่าใช้จ่าย นอกจากนี้อาชีพครูผู้หญิงเป็นอาชีพที่สังคมยกย่อง เมื่อเปรียบเทียบกับอาชีพอื่น ๆ ในระยะแรกของสตรี เช่น อาชีพพยาบาล เพราะการเรียนพยาบาลในขณะนั้นยังไม่เป็นที่ยอมรับของสังคม เนื่องจากอาชีพพยาบาลเป็นอาชีพใหม่ที่เพิ่งเริ่มเข้าสู่สังคมไทย จึงยังไม่เป็นที่รู้จักคุ้นเคยแก่บุคคลทั่วไป อีกทั้งสังคมไทยยังเข้าใจว่า อาชีพพยาบาลเป็นอาชีพหมอด้าย และเป็นอาชีพที่ไปดูแลบุคคลอื่น รวมทั้งต้องดูแลปรนนิบัติผู้เจ็บป่วยโดยไม่เลือกเพศ อันเป็นการขัดกับประเพณีในเรื่องเพศของสังคมไทย และเมื่อนำอาชีพพยาบาลมาเข้าสู่ความคาดหวังของสังคมไทยแล้ว อาชีพพยาบาลจึงเปรียบเทียบได้เพียงการดูแลสมาชิกในครอบครัวเท่านั้น ทำให้อาชีพครูผู้หญิงเป็นอาชีพที่โดดเด่นในสังคมมากขึ้น

แต่อย่างไรก็ตาม กล่าวได้ว่าสถานการณ์ในการประกอบอาชีพของครูผู้หญิงในระยะแรกนั้นก็ยิ่งด้อยกว่าครูผู้ชาย ในประเด็นของเงินเดือน บรรดาศักดิ์ บำเหน็จบำนาญ กล่าวคือ การจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูนั้นในระยะเริ่มแรกทางรัฐได้จัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์สำหรับฝึกหัดครูผู้ชาย ในปี พ.ศ. 2435 อันเป็นปีเดียวกับที่เริ่มตั้งกระทรวงธรรมการ ส่วนการฝึกหัดครูผู้หญิงเพิ่งเริ่มต้นอย่างเป็นทางการในพ.ศ. 2456 อันเป็นปีที่ได้จัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูผู้หญิงเบญจมาชਾਲย์ ซึ่งระยะเวลาที่ห่างกันถึง 21 ปี ทำให้การฝึกหัดครูผู้หญิงล่าช้าไปกว่าการฝึกหัดครูผู้ชายเป็นอย่างมาก ส่วนบรรดาศักดิ์นั้นจะเห็นได้ว่าข้าราชการครูชายเท่านั้น

ที่สามารถเลื่อนบรรดาศักดิ์ได้ ส่วนข้าราชการครูผู้หญิงแม้จะทำงานรับใช้ราชการนานเพียงใดก็ตาม ก็จะไม่มีโอกาสได้รับบรรดาศักดิ์เหมือนครูผู้ชาย การรับราชการของครูผู้หญิงและครูชายนั้น ตามหลักการก็จะได้รับเงินเดือนตามขีดชั้นความรู้ที่เรียนมา แต่ในทางปฏิบัติแล้วสถานภาพของครูผู้หญิงในการได้รับเงินเดือนนั้นต่ำกว่าครูผู้ชาย แม้ว่าจะมีความรู้ที่เทียบเท่ากับครูชายก็ตาม ในเรื่องของบำเหน็จบำนาญนั้น เพราะครูผู้หญิงก็เป็นข้าราชการพลเรือนเช่นเดียวกับครูชาย จึงน่าจะมีสิทธิ์ที่จะได้รับพระราชทานบำเหน็จบำนาญตามพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน และพระราชบัญญัติบำเหน็จบำนาญ แต่ในแง่การปฏิบัติแล้ว การรับราชการของครูผู้หญิงเป็นเพียงการปฏิบัติหน้าที่ตามที่กระทรวงธรรมการได้มอบหมายและให้เพียงเงินเดือนเป็นเครื่องตอบแทน แต่เมื่อครูผู้หญิงพ้นจากตำแหน่งหน้าที่แล้ว กลับไม่ได้รับบำเหน็จบำนาญแต่อย่างใด

เมื่อพิจารณาความแตกต่างดังกล่าว จึงพอวิเคราะห์ได้ว่าเป็นผลที่สืบเนื่องมาจากความคาดหวังในสังคมไทยที่มีต่อสตรีในสมัยปฏิรูปประเทศ กล่าวคือสตรีในสมัยปฏิรูปประเทศได้ถูกคาดหวังให้เป็นเมีย แม่ และแม่เรือนที่มีคุณภาพ ทำตัวให้เป็นประโยชน์ของสังคมและประเทศ และการที่สตรีเหล่านี้จะมีบทบาทที่เป็นไปตามความคาดหวังทางสังคมดังกล่าว สตรีเหล่านี้ก็จำเป็นต้องได้รับการศึกษาในระบบโรงเรียน ความคาดหวังดังกล่าวจึงจำเป็นต้องมีครูผู้หญิงที่มีความรู้ความสามารถในการที่จะอบรม สั่งสอนนักเรียนหญิงเหล่านั้นให้ไปทำตามความคาดหวังทางสังคม ในขณะที่การอบรมสั่งสอนนักเรียนชายนั้นจะเป็นการอบรมสั่งสอนเพื่อมุ่งผลิตคนให้ออกไปมีหน้าที่ทำงานตามสถานที่ต่าง ๆ ในสังคม อีกทั้งค่านิยมในสังคมไทยที่มีต่อเพศชาย ให้เป็นผู้นำในครอบครัว ต้องทำงานหาปัจจัยมาใช้จ่ายใช้สอยภายในบ้าน อันเป็นหน้าที่โดยตรงของเพศชาย จึงเป็นเงื่อนไขที่ทำให้อาชีพครูผู้หญิงมีสถานภาพในการประกอบอาชีพที่ด้อยกว่าครูผู้ชาย กล่าวคือรัฐจำเป็นต้องจัดสรรงบประมาณในการพัฒนาประเทศในด้านต่าง ๆ ขณะเดียวกันงบประมาณทางด้านการศึกษาที่กระทรวงธรรมการได้รับนั้นมีจำนวนที่น้อยมาก เมื่อเทียบกับอัตราส่วนที่กระทรวงอื่นได้รับ ทำให้งบประมาณในการจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูผู้ชายได้รับการเอาใจใส่จากรัฐมากกว่าการจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูผู้หญิง โดยจะเห็นได้จากระยะเวลาที่ห่างกันถึง 21 ปี ในการจัดตั้งเพราะรัฐเล็งเห็นว่า การจัดสรรงบประมาณให้กับการฝึกหัดครูชายนั้นมีความสำคัญกว่าการฝึกหัดครูผู้หญิง เพราะการฝึกหัดครูชายจะมุ่งผลิตคนเพื่อเข้ารับราชการ หรืออาชีพอื่น ๆ ในสังคม

ส่วนการฝึกหัดครูผู้หนึ่งนั้น เป็นเพียงการมุ่งผลิตแม่เรือนที่มีคุณภาพ ให้คอยช่วยเหลือในธุระของสามีได้ จากความคาดหวังทางสังคมดังกล่าว จึงเป็นปัจจัยที่นำมาสู่ความต้อยทางสถานภาพในการประกอบอาชีพของครูผู้หนึ่ง แม้ว่าจะมีการเรียกร้องสิทธิสตรีในหัวข้อของความต้อยทางสถานภาพในการประกอบอาชีพของครูผู้หนึ่งจากนิตยสารสตรีร่วมสมัยฉบับต่าง ๆ แต่ทางรัฐก็ยังไม่ได้แก้ไขในประเด็นดังกล่าวแต่อย่างใด

ในเวลาต่อมาภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 สถานภาพของครูผู้หนึ่งได้ถูกยกระดับให้ดีขึ้นจากเดิม กล่าวคือในปีพ.ศ. 2479 ทางรัฐได้มีการแก้ไขปรับปรุงพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน โดยได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พ.ศ. 2479 อันเป็นพระราชบัญญัติที่พิจารณาความสามารถในการปฏิบัติหน้าที่ในตำแหน่งและปรับปรุงบัญชีอัตราเงินเดือนข้าราชการพลเรือนใหม่ โดยกำหนดอัตราเงินเดือนของข้าราชการแต่ละชั้นไว้อย่างชัดเจน การบำรุงฐานะของข้าราชการพลเรือนตามพระราชบัญญัตินี้ ได้รวมไปยังข้าราชการทุกคน ดังนั้นสถานภาพของครูผู้หนึ่งที่เป็นข้าราชการพลเรือน จึงได้รับการแก้ไขตามไปด้วย และส่งผลให้ครูผู้หนึ่งได้รับบำเหน็จบำนาญด้วย

นับได้ว่าการประกาศใช้พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พ.ศ. 2479 มีผลทำให้ครูผู้หนึ่งได้รับสิทธิความเสมอภาคในเรื่องการประกอบอาชีพขึ้นอีกระดับหนึ่ง ส่งผลให้อาชีพครูผู้หนึ่งเจริญก้าวหน้าไปจากเดิมและ เป็นอาชีพสำคัญอาชีพหนึ่งของสตรีไทยมาจนถึงปัจจุบัน

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย